

DEMOGRAFI:

Nüfus meselelerine sosyolojik bir bakış

Ders 13: Göçler

Doç. Dr. Didem Danış
Galatasaray Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü
ddanis@gsu.edu.tr

Ders 13: Göçler

Bu derste ele alınacak konular

- Göçler
- Göç nedenleri
- Göçmen tipleri
- Tarih boyu büyük göç hareketleri
- Göçmenleri saymanın zorlukları
- Dünyadan göç verileri
- Türkiye ve göçler
 - Osmanlı'dan Cumhuriyete: Muhacirler, mübadiller
 - 1960 sonrası: Avrupa'ya göç
 - 1990 sonrası: Yeniden göç alan Türkiye

GÖÇ

- * Göç, kişilerin yerleşmek amacıyla bir yerden başka bir yere gitmeleri hareketine verilen addır. Bu hareket ülke içinde olursa **iç göç**, ülkeler arasında olursa **dış göç** veya **uluslararası göç** olarak adlandırılır.
- * İç göç konusunu şehirleşme dersinde ele aldığımız için bu derste sadece uluslararası göçlerden bahsedeceğiz.
- * Göç esas itibarıyla bir mekansal değişiklik olsa da, insanlar bu fiziki hareketle anlam dünyalarında ciddi bir değişim yaşar; toplumsal, kültürel ve ekonomik arkaplanın değişmesiyle göçmen topluluklar kadar göç edilen yerdekiler de etkilenir.
- * Batı dillerinde olup Türkçede olmayan önemli bir ayrım bu hareketin yönünü belirten **bir yere göç** (emigrations) ve **bir yerden göç** (immigrations) ifadesidir.

GÖÇ

BM Nüfus Bürosunun tanımına göre göç «kişinin köken yerinden başka bir yere giderek orada **kalıcı yerleşmesi** ve böylece **ikamet yerinin değişmesi**» anlamına gelmektedir. Yani, turistik seyahatler veya kısa süreliğine başka bir yere gidiş göç sayılmamaktadır.

Gene de önemli sorulardan biri bir hareketin göç sayılabilmesi için **sürenin** ne kadar olması gerektiğidir. Örneğin bir dönemliğine başka bir ülkeye giden erasmus öğrencileri göçmen sayılır mı? Ya da iş amaçlı sık sık başka bir ülkeye giden kişiler?

Bir kişinin göçmen sayılması için gerekli **zaman sınırı** ülkeden ülkeye değişse de, OECD genelinde bu bir sene olarak kabul edilmiştir. Dünyanın başka yerlerinde göçmenlik için altı ay da kabul edilir.

New York kentinin girişinde yer alan Ellis Adası Amerikan göç tarihinin sembolik anlamı en yüksek mekânıdır. 1892-1924 arasında yirmi milyondan fazla göçmen «Yeni Dünya»ya buradan giriş yapmıştır. 1990'da adaya bir göç müzesi kuruldu. 1999'da ABD nüfusunun %10'u, yaklaşık 28 milyon kişi başka bir ülkede doğmuştur.

TARİHTE BÜYÜK GÖÇLER

- * Bugün dünyada **200 milyon civarı göçmen** olduğu tahmin ediliyor. Bu toplam nüfusun %2,7'sine denk geliyor.
- * 1470-1870 arasında Afrika'dan Amerika'ya 9 ila 11 milyon arası kişi **köle** olarak götürüldü.
- * Daha büyük bir göç hareketi **Avrupa'dan yeni dünyaya** doğru 1850-1914 arasında yaşandı. Yaklaşık 40 milyon Avrupalı başta Amerika olmak üzere, Avustralya, Yeni Zelanda ve güney Afrika'ya göç etti, yaklaşık 20 milyon kişi ABD'ye kalıcı olarak yerleşti. Tipik bir göç ülkesi olan ABD bugün hâlâ senede 800 bin - 900 bin yasal göçmen kabul ediyor. Bunun yanında çok sayıda kağıtsız göçmen de geliyor.

* Avrupa göç rejiminde 1950'lerden sonra bir tersine dönüş oldu. 19. yy boyunca göç veren Avrupa ülkeleri, **işgücü açığı**nı göçmen işçi anlaşmalarıyla kapamaya çalıştı. Türkiye bu çağrıya cevap verenler arasındaydı.

* Soğuk Savaş'ın bitimi ve küreselleşme ile göç hareketleri ivmelendi ve içeriği çeşitlendi. Ancak devletlerin sınır kontrolleri ve girişleri kısıtlama politikası uluslararası göçün giderek daha çok düzensiz bir şekilde gelişmesine neden oldu. Bugün göç deyince akla ilk olarak **kağıtsız (belgesiz) göçmenlerin** gelmesi de bununla ilgilidir.

Hepimiz göçmeniz!

1500 ve 1950 arasında gerçekleşen başlıca göç hareketleri ve hacimleri

Kaynak: Atlas de la population mondiale, s.51

Göç nedenleri

→ Göçmenler çoğu zaman karma sebeplerle göç ederler. Bunlar, ekonomik, siyasi, sosyal veya kültürel faktörler olabilir. Çoğu zaman bunların harmanlanmasından oluşan karmaşık motivasyonlar etkilidir.

Uluslararası göç söz konusu olduğu zaman, ülkelerin politikaları da önemli bir göç nedeni olabilir. Bazı ülkeler nüfus azlığını telafi etmek ve işgücü açığını kapama güdüsüyle göçmen kabul ederler. Tıpkı 2. Dünya savaşı sonrasında hızlı bir kalkınma sürecine giren ve bunun için gerekli yeterli işgücüne sahip olmayan Batı Avrupa ülkelerinin göçmen işçi davet etme politikaları gibi. Nüfus fazlası olan gelişmekte olan ülkeler ise, dış göçü işsizlik ve döviz sorununu hafifletmek için bir yöntem olarak değerlendirirler.

Türkiye'den Almanya'ya göç 1960lar.

GÖÇMEN TİPLERİ

Küreselleşmeyle beraber dünya ölçeğinde göç hareketlerinde 3 önemli gelişme oldu: Göçler hızlandı, yoğunlaştı ve çeşitlendi.

- * **Yüksek vasıflı göçmenler:** Eski tabirle «beyin göçü» akla gelse de, bugün küreselleşen ekonomiyle beraber çokuluslu şirketlerin yönetim kademelerinde çalışan ve bu görevleri kapsamında başka bir ülkeye göç eden yüksek eğitilmiş, yüksek ücretli işlerde çalışan kişiler. Bu grupta üst düzey yöneticiler, yabancı öğretmenler, sanatçılar gibi kesimler bulunmaktadır.
- * **Mülteciler:** Ülkelerindeki savaş ve çatışma ortamından kaçıp başka bir devlete sığınan ve uluslararası anlaşmalarla korunan kişiler.
- * **Kayıtsız göçmenler:** Pasaport veya vizeleri olmadan giriş yapan veya gerekli ikamet ve çalışma iznine sahip olmadan başka bir ülkede bulunan yabancılar, medyadaki yaygın ifadeyle «kaçak göçmenler»
- * **Transit göçmenler:** Ülkelerinden ayrılmış ama nihai hedeflerine varmadan önce belirsiz ve çoğu zaman oldukça uzun bir süre ara duraklarda bekleyen, çoğu zaman kayıtsız göçmenler.
- * **Kadın göçmenler:** Bir emek göçü hareketi olarak, özellikle bakım sektöründe çalışmak amacıyla başka bir ülkeye göç eden kadınlar. Örn. Türkiye'nin büyük kentlerinde eski Sovyet ülkelerinden gelen çocuk, yaşlı ve hasta bakıcıları.
- * **Öğrenciler:** Erasmus gibi değişim programları veya ülkeler arası anlaşmalarla geçici süreliğine başka ülkelerde okuyan gençler.
- * **Emekliler:** «Güneş göçü» de denilen Avrupa'nın güneyindeki iklim ve yaşam koşulları daha uygun olan yerlere giden Kuzey Avrupalı emekliler; örn. Ege ve Akdeniz kıyılarındaki İngiliz, Alman emekliler.

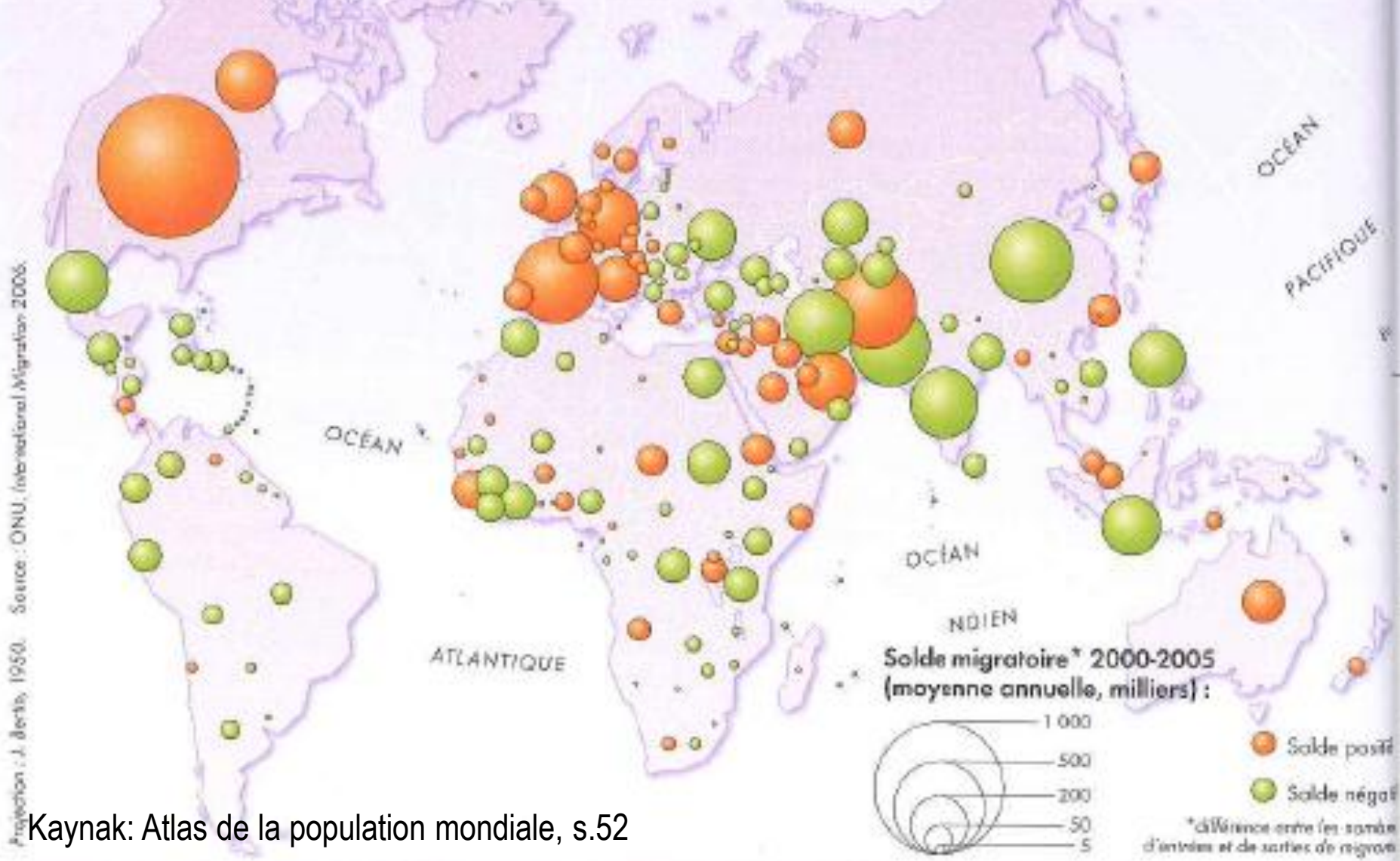
Göçmenleri Saymanın Zorlukları

Bir nüfus sayımı sırasında mevcut göçmen sayısının belirlenmesi «göçmen» tanımının nasıl yapıldığı sorusunu gündeme getirir. Her ülkede göçmen tanımı değiştiği için sayım verilerini karşılaştırmak çoğu zaman güvenilir sonuçlar vermez.

Göçmen sayısı, göç hareketleri hakkında bilgi vermez; yani yıllık göçmen girişi ve çıkışı bilgisi bu göstergeden öğrenilemez.

Dünyada net göç verileri

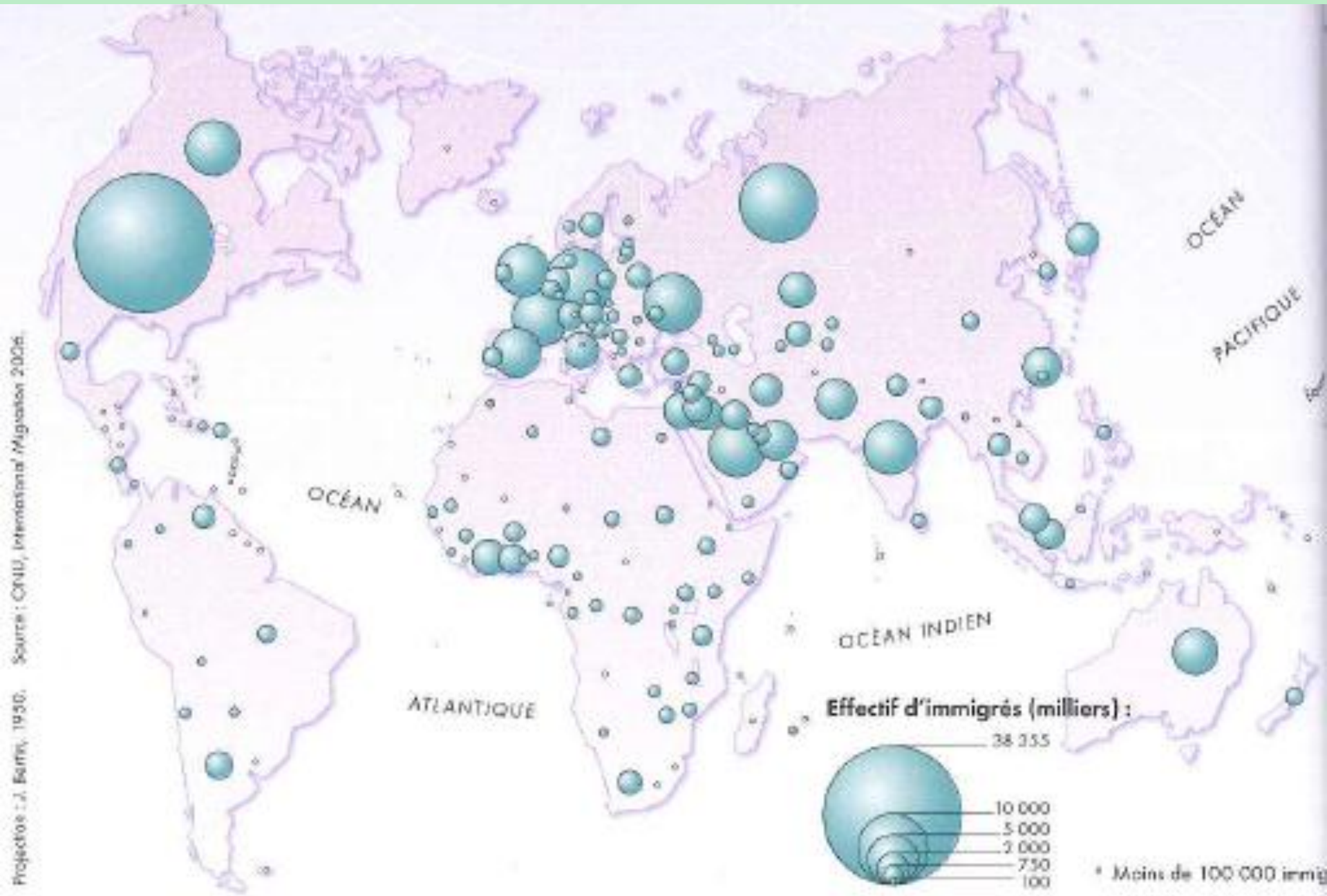
Net göç her ülkenin aldığı ve verdiği göç arasındaki farkı gösterir. Turuncu daireler pozitif, yeşiller ise negatif net göçü göstermektedir. Buna göre dünyada en çok göç alan bölgeler Kuzey Amerika ve Avrupa iken, Asya, Afrika ve Güney Amerika'daki gelişmekte olan bölgelerin çoğu dışa göç verdikleri için eksi göç hacmine sahiptirler.

Kaynak: Atlas de la population mondiale, s.52

2005'te dünyada yaşayan göçmen sayısının ülkelere göre dağılımı

Kaynak: Atlas de la population mondiale, s.54

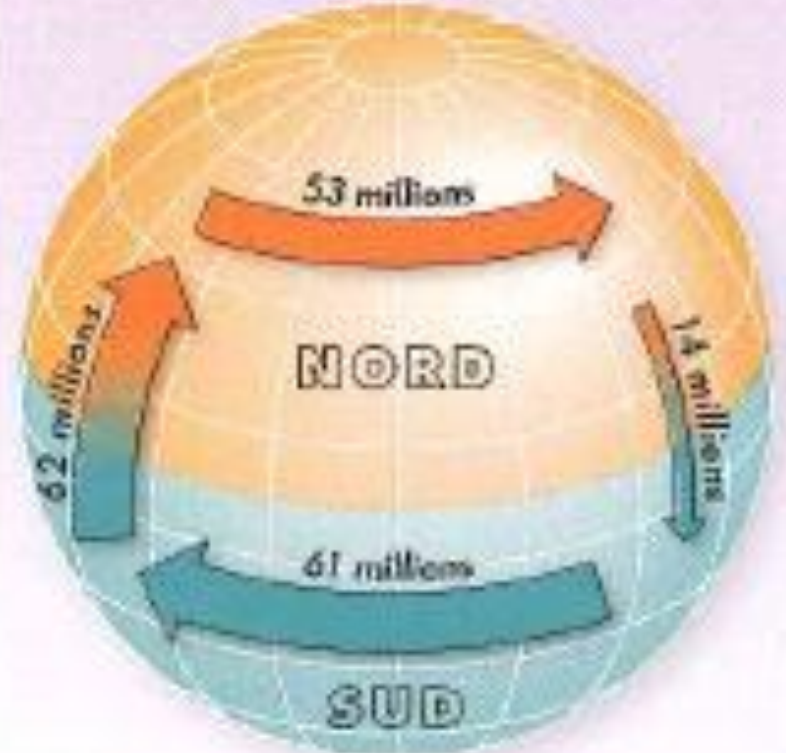

Göçmenler; dünya nüfusu içinde küçük bir azınlık...

Uluslararası göçmenler BM'in 2005 verilerine göre 191 milyon civarıydı. Bu sayı toplam dünya nüfusu içinde %3'ten az bir orana denk gelmekte.

Bugün özellikle Batı ülkelerinde göç konusu başlıca gündem maddelerinden biri olmasına rağmen, aslında sözkonusu olan dünya nüfusu içinde küçük bir azınlık.

ULUSLARARASI GÖÇMENLER (2007)

... Ancak göçmenler, nüfuslarının çok ötesinde bir toplumsal, ekonomik, kültürel ve hatta siyasal öneme sahip.

Türkçede göçmenleri tanımlamak için kullanılan çeşitli ifadeler

- * Muhacir
- * Mübadil
- * Soydaş
- * Gurbetçi
- * Almancı
- * Euro-turks
- * Göçmen
- * Yabancı
- * Mülteci
- * Sığınmacı

TARTIŞMA KONUSU

Bu terimler hangi tarihsel süreçler sonucunda kullanılmaya başlanmıştır? Hangi grupları tarif ederler? Toplumsal ve kültürel çağrışımları nelerdir? Bildiğiniz örneklerle tartışın.

«Göç etmek /Göçmek» ilişkisi üzerine düşünün.

TÜRKİYE VE GÖÇLER

19. yüzyıldan bugüne Türkiye topraklarında etkin olan üç temel uluslararası göç dalgasından söz edebiliriz:

- * Osmanlı'nın son yılları ve erken cumhuriyet döneminde muhacirlerin gelişi
- * 1960 ve 1970'lerde Avrupa'ya işçi göçü
- * 1990 sonrasında komşu coğrafyalardan İstanbul başta olmak üzere büyük kentlere gelen yeni göçmenler: sığınmacılar, transit göçmenler, bavul ticareti yapanlar, kadın ev çalışanları, Avrupalı emekliler, yüksek vasıflılar, vs.

→ Kısacası Türkiye tarihi boyunca hem bir **göçmen kabul ülkesi**, hem **dışa göç veren bir ülke**, hem de **transit geçiş ülkesi** olmuştur.

MUHACİRLER

1. DÖNEM: Göç kabul ülkesi

19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı

- * Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi nüfus ve göç hareketleri açısından oldukça hareketli oldu.
- * Bir yandan, çok sayıda erkeğin savaşlarda ölmesi ve Osmanlı tebasının bir parçası olan gayri müslimlerin zorla göç ettirilmesiyle bu nüfusun azalmasına, diğer yandan Balkanlar ve Kafkasya'da kaybedilen topraklarda yaşayan Türk ve/veya Müslüman grupların Anadolu topraklarına göçüne tanıklık edildi.
- * **Muhacirler** olarak tanımlanan bu nüfusun gelişi erken cumhuriyet döneminde de devam etti ve nüfus eksikliğini telafi etmek isteyen devlet tarafından da çeşitli iskan ve göç politikalarıyla desteklendi.

← Zeytinburnu Belediyesi'nin yapımını üstlendiği, Murat Okur'un yönettiği **"Sürgün ve Ölüm"** belgeseli, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybettiği Rumeli, Kafkaslar, Kırım ve Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya göç edenlerin öyküsünü anlatıyor.

Osmanlı'nın kaybettiği topraklardan gelen Müslüman nüfus Anadolu'da iskan ettirilirken, Osmanlı tebasına mensup gayri müslimler zorla göç ettirildi. Bugün Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bu cemaatlerin geçmişteki varlığına işaret eden yapılar ve terk edilmiş kiliseler bulunmaktadır. →

Türk-Yunan nüfus mübadelesi (1923-26)

MÜBADİLLER: Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan devletinin isteğiyle Lozan Anlaşması'nda kabul edilen Türk-Yunan nüfus mübadelesi ulus-devlet idealleri çerçevesinde **nüfusun millileştirilmesi** için iki ülkeden 1,5 milyon civarı Müslüman ve Rum Ortodoks nüfusun değiş tokuş edilmesiyle sonuçlandı.

1923'den 1997'e Türkiye'ye 1.6 milyondan fazla göçmen geldi. Büyük çoğunluğu **soydaş** olan bu nüfus hızlı bir şekilde Türk vatandaşlığına kabul edildi. Soydaşların gelişi ve azınlıkların gidişi nüfusun millileştirilmesini hızlandırdı (Kirişçi, 1998)

1923 – 1960 arası Balkanlar'dan göçler

Köken ülke	Yaklaşık sayı
Yunanistan	480 000
Bulgaristan	374 000
Yugoslavya	269 000
Romanya	121 000
Toplam	1 244 000

Kaynak : Akgündüz 1998, 112

Yurtdışında doğmuş nüfus (TÜİK 2000)

Nüfus sayımı yılı	Yurtdışında doğmuş nüfus oranı
1935	5,95 %
1945	4,43 %
1950	3,6 %
1970	2,5 %
1980	1,94 %
1985	1,85 %
1990	2 %
2000	1, 86 %

2. DÖNEM

Türkiye'den Avrupa'ya göç

Yüzbinlerce Türk vatandaşı 2.D.S. sonrası canlanan ekonomilerde işgücü açığını kapamak üzere Avrupa ülkelerine göç etti. Başta geçici olarak gördükleri bu «misafir işçilik» deneyimi edebiyattan müziğe pek çok alana yansıdı.

Almancılar (Cem Karaca)

Davulla zurnayla yola çıkmış
Bandoyla karşılanmıştık
İş gücümüzü sattığımız
Ter olup çarklara aktığımız
Servete servet kattığınız
Gurbet el şimdi bize dön geri diyor
Aman aman aman aman Almancılar

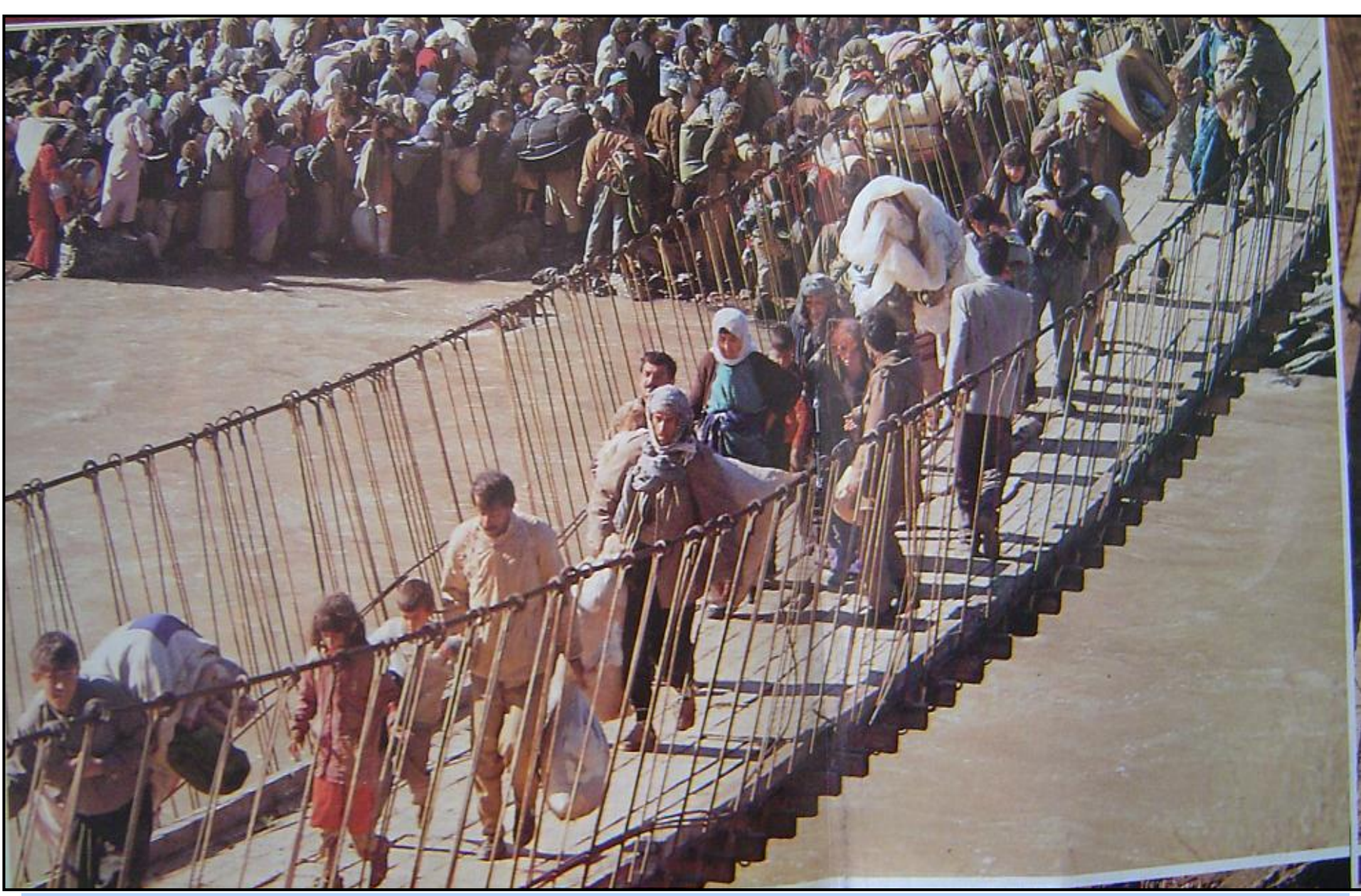
Davulla zurnayla yola çıkmış
Bandoyla karşılanmıştık
Bebeler doğurduk gurbet ellere
Büyüdüler verdik taş mekteplere
Dilleri dönmez ki bizim dillere
Merhabayı bilmez "Guten Tag!" diyor
Aman aman aman aman Almancılar

Davulla zurnayla yola çıkmış
Bandoyla karşılanmıştık
Yılda bir kere izindir deyip
Bulgar'ın Yugoslav'ın yolunu tepip
E bir de Ardahan gözümde tüter
Canım memleket bize Almancı diyor.
Aman aman aman aman Almancılar

3. DÖNEM: Yeniden göç alan Türkiye 1989-1991 : İki büyük iltica dalgası

Bulgaristan'da Türk azınlığa yönelik baskıların artması sonucu kitlesel göç yaşandı (1989)

Körfez Savaşı sonrası Irak'tan Türkiye'ye sığınanlar..

(Foto: *Tempo* 4.4.1991)

1990'lardan itibaren Türkiye'ye yönelik göçlerde değişim

1. Mülteciler ve sığınmacılar
2. Transit göçmenler
3. Yüksek vasıflı göçmenler
4. Avrupalı emekliler
5. Öğrenciler

Türkiye'ye iltica

1988 → Halepçe'den kaçan Iraklı Kürtler (60 bin – 120 bin)

1989 → 400 bin Bulgaristan Türkü

1991 → Körfez Savaşı sonrasında 460bin Iraklı

1992 - 2001 → Eski Yugoslavya'dan gelenler

- 25 bin Boşnak (1992)
- 20 bin Kosovalı (1999)
- 20 bin Arnavut (2001) (Kaynak: Corliss 2003)

**Kırklareli
göçmen kampı
1999**

90 sonrasında Türkiye’de sığınmacılar

TÜRKİYE’DE SIĞINMA BAŞVURULARI 1997-2001

YIL	İRAN	İRAK	DİĞER	TOPLAM
1997	1,392	2,939	117	4,448
1998	1,979	4,672	187	6,838
1999	3,843	2,472	290	6,605
2000	3,926	1,671	180	5,777
2001	3,475	998	704	5,177
TOTAL	14,615	12,752	1,478	28,845

Kaynak: *Irregular Migration in Turkey*, IOM Migration Research Series, 2003.

→ 2010 yılında Türkiye’de BMMYK’nde kayıtlı yaklaşık 18 bin sığınmacı arasında en kalabalık gruplar Irak, İran, Afganistan ve çeşitli Afrika ülkelerinden gelenlerdi.

→ 2011’de Suriye’deki çatışma ortamından kaçan 15 binden fazla Suriyeli sivil «geçici koruma» statüsüyle Hatay’daki çadırkentlere yerleştirildi.

Demografik bir olgudan, siyasi bir meseleye

Türkiye üzerinden geçerek Avrupa'ya giren göçmenlerin artması; 11 Eylül sonrası göçmen karşıtlığının tırmanması, vs.

AB'nin talepleri: Yasadışı göçle mücadele ve güvenlik.

- Ülkeler arası işbirliğinin güçlendirilmesi
- Geri kabul anlaşmaları, uydu kentler ve geri gönderme merkezleri

AB'ye yönelik göçlere karşı koruma duvarı ve sınır bekçiliği

MERAKLISI İÇİN EK OKUMA

- * AKGÜNDÜZ, Ahmet (1999) “Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler, 1783-1922”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 80
- * CASTLES Stephen (1995), “How nation-states respond to immigration and ethnic diversity” *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Cilt.21, Sayı.3, sf.293-308.
- * CASTLES Stephen ve Mark MILLER (2008), *Göçler Çağı: Modern dünyada uluslar arası göç hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- * DANIŞ Didem ve Ayşe PARLA (2009), “Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek, Devlet” *Toplum ve Bilim*, no.114, sf.131-158.
- * ERDER, Sema, KAŞKA, Selmin, (2003) *Düzensiz göç ve kadın ticareti: Türkiye örneği*, Geneva: International Organization for Migration
- * FAIST Thomas (2000), *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*, Oxford University Press, Oxford.
- * GÖKAÇTI, Mehmet Ali. (2004) *Nüfus mübadelesi: Kayıp bir kuşağın hikayesi*, İstanbul: İletişim Yayınları
- * HIRCHON, Renee. (2005) *Ege'yi geçerken: 1923 Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesi*, çev. Müfide Pekin, Ertuğ Altınay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
- * ÖZBAY Ferhunde ve YÜCEL Banu (2001) “Türkiye’de Nüfus Hareketleri, Devlet Politikaları ve Demografik Yapı”. Özbay F. ve diğerleri, *Nüfus ve Kalkınma Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü*. Ankara. 1-69.
- * PARLA Ayşe (2007) “Irregular Workers or Ethnic Kin? Post-1990s Labour Migration from Bulgaria to Turkey” *International Migration*, Cilt.45, S.3, sf.157-181.